

ÇOK PARTİLİ SİYASAL HAYATIN DÖNÜM NOKTASI: 1950 SEÇİMLERİ

Yeşim KARADENİZ¹

Geliş: 07.05.2018 / Kabul: 07.09.2018
DOI: 10.29029/busbed.421685

Öz

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte gerçekleştirilen siyasal reform hareketleri demokrasi adına çok partili hayata geçilmesini gerekli kılmış ancak sosyal ve siyasal ortamın mevcut yenileşme hareketlerine hazır olmaması bu durumun ertelenmesine neden olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle otoriter rejimlerin önemini yitirmesi ve demokrasi söyleminin kuvvetlenmesi çok partili hayatı iki kez deneyimleyen Türk siyasetinin bu aşama da yeni adımlar atma eğilimi içine girmesini sağlamıştır. Üçüncü çok partili siyasal hayat denemesi Milli Kalkınma Partisi'nin 1945 yılında kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Ancak tam anlamıyla örgütlenemeyen ve arka planda kalan bu parti muhalif olma özelliği gösterememiştir. O yıllarda Türk siyasetinde var olan muhalif parti eksikliği 1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulmasıyla son bulmuştur. Bu bağlamda çalışma da çok partili siyasetin ve demokrasinin güçlenmesi adına önemli muhalif partilerden biri olan Demokrat Parti'nin kuruluş evresi ve 1950 seçimleri ile iktidara yükselmesi dönemin siyasal alt yapısı göz önünde bulundurularak anlatılmıştır. Döneme ait belge ve gazete ile konuyla ilgili yazılmış kitap ve makaleler çalışmanın araçlarını oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Çok Partili Siyaset, 1950 Seçimleri, Seçim Sistemi.

THE TURNING POINT OF MULTI-PARTY POLITICAL LIFE: 1950 ELECTIONS

Abstract

The political reform movements materialized with the promulgation of the Republic were required to be passed on to a multi-party life on behalf of democracy,

1 YL. Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, yesimkaradeniz@marun.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8323-6232>.

but the fact that social and political environment was not ready for the current movements led to postpone this situation. The loss of importance of authoritarian regimes under the influence of the Second World War and the strengthening of the democracy discourse have led to the tendency of Turkish politics, which has experienced multi-party life twice, to take new steps on this phase. The third multi-party political life attempt took place by the establishment of National Development Party in 1945. However, this party, which was not well organized and stayed behind the scenes, has not been able to act like an opposition party. The lack of opposition party in Turkish politics in those years ended with the establishment of the Democrat Party, which was one of the important opposition parties that contribute to multi-party politics and democracy, and the raise of its power with the 1950 elections by taking consideration the political background of that period. The study consists the archive documents of the period and books and articles written about the subject.

Keywords: *Republican People's Party, Democrat Party, Multi-Party Politics, 1950 Elections, Electoral System.*

Giriş

Demokrasi, günümüzde, azınlıkta olanların haklarına saygı gösterildiği ve onlara bir gün çoğunluğa dönüşebilme yollarının açık tutulduğu özgürlükçü bir çoğunluk yönetimi şeklindedir (Kışlalı, 2007: 239). Günümüz modern dünyasında da demokratik bir söylemden ve seçimden söz edilebilmesi için öncelikli olarak bireylerin seçme hakkının eşit, gizli ve serbest olması gerekmektedir. Demokratik ve çağdaş bir seçimden söz edilebilmesi için önemli olan bu ilkeler halkta güven duygusunun oluşmasına da katkı sağlayacaktır. Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e geçiş aşamasında bu anlamda bir takım değişikliklerle siyasal sistemin modernleşmesi için çaba harcanmıştır. 1877-1943 arası yıllarda Türk siyasetinde gerçekleşen seçimler iki dereceli olarak yapılmıştır. İki dereceli ya da çift dereceli olarak bilinen bu sisteme göre, ilk aşama da seçmenler ikinci seçmenleri belirlemiştir. Bu belirlenen grubun da ikinci aşama olarak milletvekilleri belirleme hakkına sahip olmasına dayanan sistemdir. 1923 yılı seçimleri oluşturulan seçim kanunu çerçevesinde çift dereceli olarak yapılmış ve her 20.000 erkek nüfus için 1 vekil olarak kontenjan belirlenmiştir. Birinci Grup ile İkinci Grup arasında yapılan 1923 yılı seçimlerini Birinci Grup kazanmıştır. 1927 seçimleri; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ve başarısız olunması, Şeyh Sait isyanı, İstiklal Mahkemeleri ve İzmir suikast girişimi yargılamaları sonrasına denk gelmiştir. Bu seçimler öncesinde, muhalefet büyük çoğunlukla tasfiye edilmiş ve seçimlerde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın karşısında yer alabilecek bir muhalif parti ya da grup olmamıştır. Takrir-i Sükûn döneminin yarattığı baskı ortamı ve bunun yarattığı tepki, halkın

seçimlere katılma oranını düşürmüştü ve 1927 seçimleri Cumhuriyet devrinin en düşük katılımlı (%25) seçimleri olarak tarihe geçmiştir (Uyar, 1999: 21-31). 1927 yılı seçimlerini de bir önceki seçim gibi Cumhuriyet Halk Fırkası kazanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk döneminin son milletvekili seçimi olarak gerçekleşmiş olan 1935 yılı seçimleri öncesinde seçmen yaşı 18'den 22'ye çıkarılmıştır. Ayrıca her 40.000 seçmen için 1 vekil seçilmesi esası getirilmiş ve her 400 birinci seçmen için 1 ikinci seçmen seçilmesi kabul edilmiştir (Uyar, 1999: 21-31). 1935 yılı seçimleri 18 kadın milletvekilinin aday gösterilmesi açısından son derece önem taşımaktadır. Türk Medeni Kanunu ile siyasal haklara henüz kavuşamayan kadınlar, yapılan yeni düzenlemelerle ilk olarak 1930 yılında belediye seçimlerinde ilerleyen süreçte ise 1933 yılında muhtarlık seçimlerinde ve 1934 yılında ise milletvekili seçimlerinde siyasal hakkını kullanmak için hak kazanmıştır. Düzenlenen kanunlarla kadın ve erkek eşitliği sağlanmış, kadın çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak adına bir adım daha atmıştır. 1934 yılında milletvekili seçme ve seçilme hakkı kazanan Türk kadını ilk olarak 1935 seçimlerinde Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altına girmeyi başarmıştır. Ankara'da 40.860 seçmenden 37.542 Türk vatandaşı kadın ve erkek oy hakkını kullanmış ve 1 Mart 1935'te TBMM'ye 18 kadın milletvekili girmiştir (Mütercimler, 2008: 1003-1004). Atatürk'ün ölümünden yaklaşık bir yıl kadar sonra yapılan 1939 yılı genel seçimleri sonucunda 420 Cumhuriyet Halk Partisi vekili ve 4 Bağımsız vekil mecliste yer almıştır. Çift dereceli seçim sisteminin uygulandığı son seçim olan 1943 yılı seçimlerinden hemen önce 1942 yılında yeni seçim kanunu yürürlüğe girmiştir. Yeni seçim kanununa göre yapılan 1943 yılı seçimlerinde ilk olarak ikinci seçmenler belirlenmiş ardından ikinci seçmenlerde 455 milletvekilini belirlemiş ve Cumhuriyet Halk Partisi iktidar parti olma görevine devam etmiştir.

1945 yılına kadar çok partili siyasal hayat adına bir takım denemeler ve seçimler yapılmış ancak yeni modernleşen bir toplum için bu mümkün olmamıştır. Bu yüzden ki Cumhuriyet Halk Fırkası karşısında muhalefet olarak farklı yıllarda kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile Serbest Cumhuriyet Fırkası uzun ömürlü olmamış, tek partili yönetim devam etmiştir. Dünya siyasetinde mevcut düzen üzerinde etkili olan II. Dünya Savaşı sonrasında, otoriter rejimlerin güç kaybetmeye başlaması ve siyaset literatüründe öne çıkan demokratikleşme düşüncesi Türkiye'nin de bu anlamda bir değişimin içine girmesine neden olmuştur. Demokrasi fikrinin kuvvetlenmesi çok partili hayata geçişin de kuvvetlenmesini sağlamış ve siyasal hayat bu anlamda işlerlik kazanmıştır. 1945 yılında Nuri Demirağ başkanlığında Millî Kalkınma Partisi'nin kurulmasıyla çok partili siyasal hayata geçiş sağlanmıştır. Ancak tam anlamıyla örgütlenemeyen Millî Kalkınma Partisi arka planda kalmış ve 1946 yılında Adnan Menderes başkanlığında Demokrat Parti'nin kurulmasına kadar geçen süre de tek partili yönetim fiili olarak devam etmiştir. Demokrat Parti'nin 7 Haziran 1946 yılında kurulmasının ardından 1950 seçimleri ile iktidara gelmesiyle

Türk siyasal hayatındaki tek partili yönetim sona ermiş ve “Beyaz Devrim” olarak nitelendirilen yeni bir dönem başlamıştır. Çalışmanın ilk aşamasını Demokrat Parti’nin kuruluş evresi ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin muhalefete yönelik tavrı oluşturmuştur. Sonraki aşama da ise 1946 genel seçiminin yapılmasının ardından dönemin siyasal ortamı analiz edilmiş ve Türk siyasal hayatında önemli bir değişimin örneği olan 1950 genel seçimi üzerinde durulmuştur.

1. Demokrat Parti’nin Kurulması ve İlk Çok Partili Seçim

7 Ocak 1946 tarihinde Adnan Menderes başkanlığında resmi olarak kurulan Demokrat Parti’nin kuruluşunun ardındaki siyasal süreç göz ardı edilmemelidir. Siyasal hayatına Cumhuriyet Halk Partisi içinde başlayan Adnan Menderes ve arkadaşları, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşmelerinde muhalif bir tavır sergilemiş, kanun tartışmalarını izleyen günlerde mecliste görüşülen Bütçe Kanunu’na ret oyu kullanmıştır. Bir taraftan da güvensizlik oyu kullanmaları muhalif sesin dikkat çekmesine neden olmuştur. Yükselen muhalif ses beraberinde kutuplaşmayı getirmiş ve Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü 7 Haziran 1945 günü Meclise “Dörtlü Takrir” vermişlerdir. Dörtlü Takrir ile demokrasinin gerekliliği ve bunun içinde çok partili siyasetin mevcut olması dile getirilmiştir. Ancak meclis tarafından Dörtlü Takrir kabul edilmemiştir. Menderes ve Köprülü’nün Vatan gazetesinde Cumhuriyet Halk Partisi yönetimini eleştirel yazılar kaleme alması onların partiden ihraç edilmesiyle sonuçlanmıştır. İlerleyen süreçlerde Koraltan’ın da ihraçı gerçekleşmiş, Bayar ilk etapta milletvekilliğinden sonra da parti üyeliğinden istifa ederek mevcut durum da tavrını belli etmiştir. Dörtlü Takrir’de imzası olan bu 4 muhalif isim önderliğinde, 7 Ocak 1946 günü Demokrat Parti kurulmuştur. Halk arasında “Demirkırat” olarak anılacak olan Demokrat Parti’nin 1946 yılı parti programında demokrasiden taviz verilmeyeceği ve bunun için en uygun yönetim şeklinin Cumhuriyet olduğu ifade edilerek, milli irade vurgusu ile halkın çıkarlarının ön planda olacağı belirtilmiştir (TBMM Kütüphanesi, 2008-563/1946).

Demokrat Parti’nin kuruluşu, 1946 yılında Demokrat Parti’ye katılarak siyasete adım atmış ve bu yıllarda çeşitli bakanlıklarda görev almış, Samet Ağaoğlu tarafından anılarında şöyle anlatılmıştır:

Demokrat Parti, şehirlerin büyük iş adamları ve nüfuzlu aydınlarından ilçelerin eşrafına, büyük toprak sahiplerine kadar halkı maddi manevi baskı altında tutanların teşkilatı haline gelmiş ve devleti totaliter bir sistemle idareye almış Cumhuriyet Halk Partisi’ne karşı köylü, işçi, esnaf, yeni fikir ve görüşlerin etkisi altında genç aydınlar ve bunların aralarında Halk Partisi’nden çeşitli nedenlerle ayrılanların el ele bir ayaklanması olarak doğmuştur (Ağaoğlu, 2016: 55).

Demokrat Parti'nin kurulmasının ardından 1947'de yapılması planlanan genel seçimler erkene çekilerek 1946 yılında yapılmıştır. Bu durumun başlıca nedeni Cumhuriyet Halk Partisi'nin yeni kurulan ve büyük rakip olan Demokrat Parti'yi tam anlamıyla örgütlenmesini ve siyasal bir aktör olmasını engelleme düşüncesi olmuştur. 1946 yılı genel seçimlerinden kısa bir süre önce seçim kanununda 5 Haziran günü meydana gelen değişiklik ile "çift dereceli seçim sistemi" yerine "tek dereceli seçim sistemi" benimsenmiştir. Bu değişiklik ile birinci seçmenlerin ikinci seçmenleri seçmesi ve ikincilerinde milletvekili adayları için oy kullanması sonlandırılmıştır (Cop, 2018: 71). Kısacası, 1946 yılı seçimlerinde seçmen, doğrudan seçim hakkı ile milletvekili adaylarına oy kullanmıştır. Ayrıca seçim kanunu görüşmelerinde Demokrat Parti çoğunluk sistem yerine demokratik ülkelerde yaygın olarak kullanılan nispi temsil sisteminin kabul edilmesini, gizli oy, açık sayım ilkesinin getirilmesini ve seçimlerin adli denetim kontrolünde gerçekleşmesini istemiştir. Ancak Cumhuriyet Halk Partisi bu talepleri kabul etmemiştir. Böyle bir değişim ve atmosfer ışığında 1946 yılı seçimlerine giden siyasal süreçte, Demokrat Parti henüz 6 ay önce kurulmuş ve seçime hazır vaziyette değildir. Demokrat Parti, 16 ilde seçime katılamamış ve 465 milletvekili seçilecekken sadece 273 aday gösterebilmiştir. Adli denetim kontrolü dışında, açık oy, gizli sayım ve çoğunluk sistemi esasları doğrultusunda 21 Temmuz 1946 günü seçim yapılmıştır (Demirel, 2014: 313). 1946 yılı seçim sonuç verilerine göre, 465 milletvekilinin 456'sı %98,1 temsil oranı ile erkek vekil, 9'u %1,9 temsil oranı ile kadın vekil olarak mecliste görev almıştır. Ayrıca mecliste Cumhuriyet Halk Partisi 397 vekil, Demokrat Parti 61 vekil, bağımsız olarak ise 7 vekil bulunmaya hak kazanmıştır (YSK, E.T: 20.04.18). 1946 genel seçimlerinden sonra Demokrat Parti, muhalefet tavrını sürdürmüş ve seçimlerde açık oy gizli sayım ilkesinden dolayı hile yapıldığını iddia etmiştir. Demokrat Parti'nin seçime yönelik bu itirazları bir sonuç vermemiş olsa dahi 1946 yılı seçimleri tarihe "şaiBELi - hileli seçim" olarak geçmiş ve bu ithamdan asla kurtulamamıştır. Yaşanan bu gergin ortam ve yöneltilen eleştiriler gölgesinde 5 Ağustos'ta TBMM açılmış ve 388 oy ile İsmet İnönü Cumhurbaşkanı, 379 oy ile Kazım Karabekir ise Meclis Başkanı seçilmiştir (TBMM, TD., D. 8, C. 1, B. 1, 05.08.1946, 2-4). 1946 yılı seçim sonuçlarının ardından İsmet İnönü, Başbakan olarak Recep Peker'i atamış, kendisinden kabinesini kurarak göreve başlamasını istemiştir. Kabinesini kuran Peker'in, göreve başlamasının ardından iktidar ile muhalefet arasında bir çatışma yaşanmıştır. Çok partili siyasal söylemde farklı partilerin ve görüşlerin iktidar tarafından tam anlamıyla kabul görmemesi bu gerginliği had safhaya taşımıştır. İktidar ve muhalefet arasında yaşanan bu çatışma "12 Temmuz Beyannamesi" ile aşılmaya çalışılmıştır. 12 Temmuz Beyannamesi, 1947 tarihinde İnönü tarafından yayınlanmıştır. Böylece Cumhurbaşkanı, kendi irade ve gücü ile Türk siyasetindeki gerilimi ortadan kaldırmayı başarmıştır. Ancak 12 Temmuz Beyanname'si sonrasında Demokrat Parti içinde tasfiye başlamış ve

31 vekil yeni bir parti kurmak için yeni bir adım atmıştır. Böylece 1948 tarihinde Fevzi Çakmak liderliğinde Millet Partisi kurulmuştur. Ayrıca yine aynı yıllarda aralarında Emin Sazak ve Yusuf Kemal Tengirşek'in de bulunduğu 12 isim Demokrat Parti'den ihraç edilmiştir. Beyanname'den etkilenen sadece Demokrat Parti olmamış, Cumhuriyet Halk Partisi de bünyesinde barındırdığı sert tavır ile sivri demeçler veren kişileri tasfiye etmiştir.

1946 yılı seçimleri siyasal sistem adına da son derece önemlidir. Bu seçimlerde "liste usulü basit çoğunluk sistemi" uygulanmıştır. Bu sisteme göre her il bir seçim bölgesi olarak kararlaştırılmıştır. Her 40.000 vatandaş için bir milletvekili seçimi uygun görülmüş ve herhangi bir ilin nüfusunun 40.000'in altında olması durumunda o ile bir milletvekilliği kontenjanı ayrılmıştır. 1946 yılı seçimlerinde partiler yerine adalara oy verilmesi son derece önemli bir durum olmuştur. Bu duruma göre seçmen seçeceği ilden milletvekili sayısı kadar adayın adını bir kâğıda yazarak oyunu kullanmış ve kendi karma listesini oluşturmuştur. Belirlenen her seçim bölgesinde en çok oyu alan vekil adayları, partilerinin isimleri göz ardı edilerek milletvekili seçilmişlerdir. Mesela, dört milletvekili seçilmesi gereken bir ilde dört Cumhuriyet Halk Partisi ve dört Demokrat Parti adayı ile iki bağımsız aday seçime katılmışsa, bu on aday içinden en çok oyu alan dört aday seçimi kazanmış sayılmıştır. Bu yüzdendir ki, bir ilde yalnızca tek bir partinin adayları liste halinde seçimi kazanabileceği gibi, değişik partilerden adaylarında seçim kazanması mümkün olmuştur (TÜSİAD, 2001: 208-209).

2. Yeni Seçim Kanunu Sonrasında 1950 Seçimlerinin Analizi

1946 yılı seçimleri sonrasında sisteme karşı eleştirilerin devam etmesi seçim kanununun değiştirilmesine neden olmuş ve yeni seçim kanunu tasarısı 7 Şubat 1950 günü mecliste görüşülmeye başlanmıştır. Ancak meclis görüşmesinden önce tasarı olarak geçici komisyonun sunduğu raporda kanunla alakalı şunlar ifade edilmiştir: Tasarı milletvekili seçiminin tek dereceli, genel, eşit, gizli oy ile serbest ve dürüst yapılması esasına dayanmaktadır. Bu tasarıyla seçim bölge ve sandık alanları halkın denetimini artıracak şekilde daraltılmıştır. Sandık kurullarının tarafsızlığı için partilerin eşit sayıda üye buldurması kabul edilmiştir. Güvenlik memurları ve vekil adayları sandık kurullarına üye olamayacaktır. Oy verme işlemi oyların ayrılması ve sayılması açık olarak herkesin gözü önünde yapılacaktır. Sayım sonunda elde edilen sayım tutanağı sandık başına asılacaktır. Şikâyet ve itirazlar Yüksek Seçim Kurulu'na incelenecek ve TBMM'ye arz edilecektir (Goloğlu, 2013: 378). Seçim kanununa yönelik belirlenen içerik maddeleri 16 Şubat 1950 günü 12 Millet Partili muhalif milletvekiline karşı 342 olumlu oy ile onaylanmıştır. Kanun 171 madde ve 7 geçici maddeden oluşmuştur (Aslan, 2014: 35). Kabul edilen 1950 yılı Milletvekili Seçim Kanunu ile gizli oy açık sayım ilkesi, yargı kontrolü ve beraberinde Yüksek

Seçim Kurulu'nun kurulmasına karar verilmiştir. Yeni düzenleme ile "liste usulü basit çoğunluk" yerine "aday esaslı blok oy" sistemi getirilmiştir. Aday esaslı blok oy sistemine göre; siyasal partiler her bir seçim bölgesinde, o seçim bölgesinden çıkacak milletvekili sayısını geçmemek kaydıyla aday gösterebilmiş, üstelik daha az sayıda aday göstermelerine de kolaylık sağlanmıştır. Üye olduğu partinin aday listesinde yer alan bir kişi, yazılı onay verme şartıyla herhangi bir başka parti tarafından da farklı bir seçim bölgesinde aday olarak gösterilebilmiştir. Siyasi parti üyeliği olmayan vatandaşlar ise yazılı onay vermek koşuluyla herhangi bir siyasal partinin listesinde yer alabilmiştir. Bu aşama da 1946 yılı seçimlerinden farklı olarak bir kişiye en fazla iki seçim bölgesinden aday olma hakkı verilmiştir. Seçim sonucu verilerinde iki seçim bölgesinde de kazanan kişi, sadece birini tercih etmek zorunda bırakılmış ve tercih edilmeyen ildeki milletvekilliği de boşalmış sayılmıştır. 1950 yılı yeni yasaya göre, seçmen arzusu ile ya boş bir kâğıda seçmek istediği adaylarının isimlerini yazarak verebilir ya da parti ve bağımsız adaylara ait oy pusulalarını kullanabilirdi. Basılı oy pusulalarını kullanmak isteyen seçmenler hem bu pusulalarda herhangi bir değişiklik yapmadan oy kullanabildikleri gibi, pusula üzerinde istedikleri adayların isimlerini silerek yerlerine başka adayların isimlerini de yazabilmişlerdir. Bu sebeple aynı anda birden çok partinin adayına yönelik oy vermek ve karma liste oluşturmak mümkün olmuştur (TÜSİAD, 2001: 210-211).

Seçim öncesi 27 Nisan 1950 günü Cumhuriyet Halk Partisi ve 8 Mayıs 1950 günü Demokrat Parti seçim beyannamelerini bildirmişlerdir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim beyannamesinde ekonomi de devlet etkisinin azaltılması, özel teşebbüse izin ve yabancı sermayelerin ülkeye girişinin kolaylaştırılması, vergi reformu, Türk lirasının değerinin korunması, köylünün refahı ve şehirlerin iskân politikalarının modernleştirilmesi gibi ifadelerle tek parti yönetiminde daha önce uygulanmış politikalara oranla liberalist bir söylem gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 6 Ekim'in anayasadan çıkartılması ve ikinci bir meclisin kurulması fikri dikkat çekmiş ve partideki değişimin göstergesi olarak dönem gazetelerinde seçim sonrası yer alarak tartışılmaya devam edilmiştir (Ulus ve Cumhuriyet, 28 Mayıs 1950). Demokrat Parti ise 8 Mayıs 1950 günü bildirdiği seçim beyannamesinde daha çok demokrasi vurgusu yaparak çok partili siyasal hayatın demokrasi ile işlerliğine dikkat çekmiştir. Demokrat Parti'nin ortaya attığı sorunlar ekonomi ve hayat pahalılığı, düşünce ve ifade özgürlüğü, demokrasiyle bağdaşmayan yasalar ve icraatlar olmuştur. Demokrat Parti'nin sistemli bir seçim programı olmamış, savaş yıllarından itibaren yaşanan olumsuzluklar ortaya atılarak seçim propagandası oluşturulmak istenmiştir (Karpaz, 2017: 253). "Söz milletindir" sloganı ile ön plana çıkan seçim beyannamesinde genel çerçeve ile millet egemenliğine dayalı bir devlet düzeninin anayasa ile güvence altına alınmasının üzerinde durulmuştur. Ayrıca bütçe sorununun çözümleneceği, vergilerin azaltılacağı, işçi ve köylü ile ilgili sorunların Batı örnek alınarak demokratik bir siyasal rejim perspektifi ile çözüleceği ifade

edilmiştir (Cumhuriyet ve Vatan, 9 Mayıs 1950). Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve Demokrat Parti'nin seçim bildirgeleri incelendiğinde ve karşılaştırıldığında ideolojik olarak ve temel ilkeler açısından farklılıklar yok denilebilecek seviyede olmuştur. Demokratlar liberalizmi daha net ifadelerle ortaya koyarken, Halkçılar ise 1945-1950 arası politikalarının çerçevesinde bir liberalizmi uygulamışlardır (Ahmad ve Turgay, 1979: 66).

Ayrıca seçimi izleyen günlerde açıklanan aday listelerine göre, Cumhuriyet Halk Partisi adaylarının meslekleri sayısal veri olarak, 54'ü avukat, 51'i idareci, 46'sı maliyeci ve iktisatçı, 44'ü doktor, 41'i tüccar, 40'ı profesör, 39'u çiftçi, 36'sı yargıç, 25'i gazeteci, 18'i belediyesi, 16'sı mühendis, 14'ü general, 14'ü ziraat uzmanı, 13'ü subay, 13'ü eczacı, 6'sı fabrikatör, 4'ü dış doktoru, 4'ü ilahiyatçı, 3'ü hariciyeci, 3'ü işçi olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplam aday sayısı 479 kişidir ve bunların sadece 5 kişisi kadındır (Cumhuriyet, 25 Nisan 1950). Demokrat Parti listesindeki adayların meslekleri sayısal veri olarak, 88 avukat, 69 bürokrat, 56 çiftçi, 55 tüccar, 52 doktor, 37 milletvekili, 23 subay, 20 mühendis, 18 gazeteci, 19 öğretim üyesi, 12 iktisatçı, 12 eski milletvekili, 5 eczacı, 4 fabrikatör, 3 işçi, 1 müftü, 1 vaiz, 1 şair, 1 veteriner, 1 kimyager olarak açıklanmıştır (Cumhuriyet, 25 Nisan 1950).

14 Mayıs 1950 günü yaklaştıkça hem Cumhuriyet Halk Partisi hem de Demokrat Parti, seçimi kazanmak adına bir takım faaliyetlerde bulunmuşlardır. Öncelikli olarak Cumhuriyet Halk Partisi, çıkardığı af kanunu ile Toprak Kanunu'nda bir takım değişiklikler yapmış ve Amerika'dan getirilen traktörlerin büyük çiftçilere dağıtılmasına yönelik çalışmalara başlamıştır (Ulus, 14 Nisan 1950). Ayrıca bu süreçte memurlara ikramiye ve vergi indirimi hususunda düzenlemeler yapılmıştır (Albayrak, 2004: 164). Demokrat Parti ise gerçekleştirdiği seçim propagandalarında özellikle kırsal kesime büyük bir önem vermiştir. Bu süreçte Demokrat Parti yetkilileri tarafından millet iradesine dayanan yeni bir iradenin kurulması gerekliliği her fırsatta dile getirilerek aksi bir durumun ülkeyi siyasi bir kaosa sürükleyeceği ifade edilmiştir (Cumhuriyet, 20 Nisan 1950).

1950 seçimlerine Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti tüm illerde, Millet Partisi 22 ilde, Milli Kalkınma Partisi ise 3 ilde katılmışlardır. Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi ve İşçi Çiftçi Partisi sadece İstanbul ilinde seçimlere katılmışlardır (Benhür, 2007: 61-75). 14 Mayıs 1950 tarihli seçim verilerine göre kayıtlı seçmen sayısı 8.905.743, oy kullanan seçmen sayısı 7.953.085'tir. Ülke genelinde katılım %89,3 oranınca gerçekleşmiştir. Demokrat Parti 4.391.694 oy ve %55,2 oy oranıyla 416 Milletvekili, Cumhuriyet Halk Partisi 3.148.626 oy ve %39,6 oy oranıyla 69 Milletvekili, Millet Partisi 368.537 oy ve %4,6 oy oranıyla 1 Milletvekili ile parlamentoya girmeye hak kazanmışlardır. Parlamenteoya girmeye hak kazanan 487 milletvekilinin %99,4 temsil oranı ile 484'ü erkek, %0,6 temsil oranı ile 3'ü kadındır (YSK, E.T: 20.04.2018).

Demokrat Parti'nin 1950 yılı seçimleri sonrasında muhalefet koltuğundan iktidar koltuğuna geçmesi "Beyaz Devrim" olarak nitelendirilmiştir. Ancak bu aşama da seçim öncesi dile getirilen nispi seçim sisteminin kabulü tartışmalarını seçim sonucuna göre tekrar analiz etmek gerekmektedir. Demokrat Parti 1946 yılından itibaren nispi seçim sisteminin kabulünü istemiş olsa da seçim öncesi değiştirilen yasa ile bu mümkün olmamış, iktidar ve ana muhalefet partisi anlaşma yolunu denemiştir. İktidar ve ana muhalefet partisi çoğunluk sisteminin avantajlarını kullanmak istemiş ve nispi seçim sistemi düşüncesi bertaraf edilmiştir. Seçimi tekrar kazanacağı konusunda kendisine güvenen Cumhuriyet Halk Partisi, çoğunlukçu sistemden yana olmuş fakat alınan sonuçlarla birlikte bu seçim sisteminden dolayı iktidarı devir ederek büyük bir hayal kırıklığı yaşamıştır. Çünkü %55,2 oy ile 416 milletvekili çıkaran Demokrat Parti mecliste %84 oranında temsil hakkı elde etmiş, iktidarı devreden Cumhuriyet Halk Partisi ise, %39,6 oy ile 69 milletvekili çıkarmış, %14 oranında mecliste söz sahibi olmuştur. Ancak 1950 seçimlerinde çoğunlukçu sistem yerine nispi sistem uygulansaydı, mecliste %84 oranında temsil hakkı elde eden Demokrat Parti %58,5 oranıyla 275 milletvekili çıkarabilecek, %14 oranında temsil hakkı elde eden Cumhuriyet Halk Partisi ise, %41 oranıyla 200 milletvekili çıkarabilecekti. Çünkü nispi sistem, çoğunlukçuluk yerine çoğulculuğu esas alarak her temsilci ya da siyasal partinin oy esasına göre temsilci buldurmasına imkân sağlamaktadır. Bu yüzdendir ki çoğunlukçu sistemin uygulandığı 1950 seçimi sonrasında hükümeti, oyların çoğuna sahip olan Demokrat Parti kurmuştur (Balci, 2018: 691-700). Prof. Dr. Kemal H. Karpat'a göre; "Demokratlar bu zaferi memlekette Halkçılara karşı birikmiş hoşnutsuzluk sayesinde kazanmışlardır. Seçim 1947 ve 1948 yıllarında yapılmış olsaydı Cumhuriyet Halk Partisi 1950'de aldığı oyların ancak yarısını almış olurdu ki son yıllarda yapılan liberal siyaset ve yürütülen doğru politikalar partinin itibarını artırmıştır."

20 Mayıs 1950'de toplanan Demokrat Parti Meclis Grubu, Celal Bayar'ı Cumhurbaşkanlığı'na aday gösterme arzusundan dolayı Bayar, Demokrat Parti Başkanlığından istifa etmiştir. 22 Mayıs'ta Celal Bayar Cumhurbaşkanı seçilmiş, hükümeti kurmakla görevlendirdiği Adnan Menderes'te ilk kabinesini duyurmuştur. 22 Mayıs 1950'de Demokrat Parti, iktidarı resmen devralmış ve Türk siyasal hayatında yeni bir dönem başlamıştır. Bu değişim dönem gazete manşetlerinde ortak ifadelerle şu şekilde yer almıştır: "Dokuzuncu Büyük Millet Meclisi Dün Açıldı... Cumhurbaşkanlığına Celal Bayar seçildi. Koraltan Büyük Millet Meclisi Başkanı oldu, Menderes yeni kabineyi kurmaya memur edildi" (Hürriyet, Milliyet, Zafer, 23 Mayıs 1950).

9 Haziran 1950'de Adnan Menderes, Genel İdare Kurulu tarafında Demokrat Parti Genel Başkanlığına seçilmiştir (Kabasakal, 1991: 180). Refik Koraltan TBMM Başkanı seçilmiş ve Fuat Köprülü Dışişleri Bakanlığına gelmiştir (Akşin, 2008:

215-293). Yeni dönemin iktidar partisi Demokrat Parti ilk hükümeti 21 Mayıs 1950 günü kurmuştur. Böylece, Türkiye’de Milli Mücadele’den itibaren tek sayılabilecek muhalefet partisinin genel kurul üyesi ve milletvekili olan Adnan Menderes, demokrasi ile iktidarı kazanmış partinin Başbakan’ı olarak Türk siyasal hayatında yerini almıştır (Ağaoğlu, 2016: 80).

Sonuç

Çok partili Türk siyaseti adına önemli bir parti olma niteliği taşıyan Demokrat Parti kurulduğu günden itibaren demokrasi tarihinde yeni bir devrin başlamasına neden olmuştur. 1946 seçimleri ile Cumhuriyet Halk Partisi’nin karşısında kendini gösteren Demokrat Parti iktidara gelme konusunda başarısız olmuş ve tek partili yönetim devam etmiştir. 14 Mayıs 1950 günü yapılan seçimlerde iktidara gelerek başarılı bir sonuç elde eden Menderes ve arkadaşları 1960 askeri darbesine kadar 10 yıl boyunca bu görevini devam ettirmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi tarafından dönemin siyasal, sosyal, toplumsal vb. birçok nedenleriyle bağlantılı olarak devam eden 27 yıllık tek partili yönetimin sona ermesi açısından 1950 seçimleri son derece önemlidir. Menderes ve arkadaşlarının muhalif bir ses olarak Cumhuriyet Halk Partisi içinden yükselmesi ve Dörtlü Takrir sunarak partiyi demokrasi adına uyardıkları başlayacak olan yeni devrin kapılarını aralamıştır. Bu yüzdendir ki Demokrat Parti’nin kurulması sonrasında siyasal söylem haline getirdiği “demokrasi” kelimesi “daha çok demokrasi” söylemi ile iktidar parti olana kadar devam etmiştir. Demokrasi söyleminin işlerliği yeni seçim kanunlarının hazırlanmasına olanak sağlamış iki dereceli seçim sisteminden tek dereceli seçim sistemine geçiş 1946 ile gerçekleştirilmiştir. Böylece Türk siyaseti Meşrutiyet devrinden itibaren geçerli olan seçim sistemi son bulmuştur. 1946 yılı seçimlerinin hileli seçimler olarak hatırlanmasına neden olan “açık oy-gizli sayım” ilkesi 1950 seçimlerinden hemen önce yürürlüğe giren seçim kanunu ile geçerli kılınmış ve seçimlere yargı güvencesi getirilmiştir. Yargı güvencesi ile seçmen kitle kullandığı oyun denetimini yapma hakkına sahip olmuştur. Bu çerçevede 1950 yılı seçimlerini önceki seçimlerden ayıran en önemli özellik seçim güvenliğinin ve seçim dürüstlüğünün sağlanmasıdır.

Demokrat Parti’nin 1950 seçimlerinde başarılı olmasına neden olan toplumsal destek, genel olarak sanayi ve ticaret burjuvazisi ile köylü kesime dayanmaktadır. Cumhuriyet Halk Partisi en az oyu İstanbul’da (%24,3), en çok oyu da Sinop’ta (%61,8) almıştır. Demokrat Parti oyları içerisinde köylü nüfusun yoğun olduğu yerler önemli bir bölümü oluşturmakla birlikte, Demokrat Parti’nin en güçlü desteği ülkenin en gelişmiş bölgelerinden aldığı ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin ise az gelişmiş bölgelerde ve Doğu Anadolu’da görece bir başarı elde ettiği gözlenmektedir. 1950 seçimleri sonrasında ortaya çıkan yeni siyasal durum siyaset

ve toplum arasındaki ilişkinin değişmekte olduğunu da göstermektedir. Toplumun bir siyasal etki olarak siyaset alanında kendine yer bulabilmesi siyaset-toplum ilişkisinin yönünü ve şeklini değiştirmiştir. 1950 seçimleri sonrasında pasif bir siyasal-toplumsal ilişki yerine aynı zamanda siyaset alanına etki eden yeni bir toplumsal ilişki ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 2010: 31-45). Ayrıca halkın tercihi ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti yönetiminin son bulması hem yurt içinde hem de yurt dışında farklı açılarla değerlendirilmiştir. Yurt içinde öne çıkan yorumlar, İnönü gibi siyasal bir gücün oy ile uzaklaştırılmasının ortaya çıkardığı şaşkınlık etrafında yoğunlaşmıştır. Yurt dışındaki yorumlar ise Türkiye gibi okuma yazma seviyesi düşük bir ülkenin demokrasinin ana ilkesi olan oy kullanma hakkı ile ülkedeki iktidarı değiştirmesinin olağanüstü becerisi ile övünmüşlerdir (Arcayürek, 1945: 189).

Sonuç olarak, Demokrat Parti'nin kurulma evresi ve sonrasında Türkiye'de yarattığı siyasal söylem tek partili devrin sona ermesine neden olmuştur. Çok partili siyasetle başlayan yeni dönemde halkın siyasete ve seçimlere ilgisi artmış, Türkiye'de demokratik siyaset sisteminin yaşanmasına ve ilk kez iktidarın el değiştirmesine imkân sağlanmıştır. 1950 seçimleri toplum ve siyaset ilişkilerinin karşılıklı olarak sosyalleşmesine ve toplumun aktif bir şekilde siyasette yer almasına imkân sağlamıştır. Böylece 1950 seçimleri sonrası Adnan Menderes başkanlığında yeni iktidar kurulmuş, yeni dönemin ve değişimin simgesi olarak Türk siyasal hayatında yerini almıştır.

KAYNAKLAR

- AĞAOĞLU, Samet (2016), *Arkadaşım Menderes*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- AHMAD, Feroz ve TURGAY, Bedia (1979), *Türkiye'de Çok Partili Hayatın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Ankara, Bilgi Yayınları.
- AKŞİN, Sina (2008), "Siyasal Tarih 1950-1960", S. Akşin (Ed.), *Çağdaş Türkiye 1908-1980 Cilt 4* (ss. 215-223), İstanbul, Cem Yayınevi.
- ALBAYRAK, Mustafa (2004), *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, Ankara, Phoenix Yayınları.
- ARCAYÜREK, Cüneyt (1985), *Demokrasinin İlk Yılları 1947-1951*, Ankara, Bilgi Yayınları.
- ASLAN, Emel (2014), *Türkiye'nin İç Siyasetinde Demokrat Parti (1950-1960)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kırşehir.
- BALCI, Meral (2018), "Demokrat Parti'yi İktidara Taşıyan Seçim Sistemi", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (2), ss. 671-700.
- BENHÜR, Çağatay (2007), "14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde CHP ve DP'nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Dergisi*, (17), ss. 61-75.

- COP, Burak (2018), *Türkiye’de Seçim Sistemleri*, İstanbul, Tekin Yayınevi.
- DEMİREL, Ahmet (2014), *Tek Partinin İktidarı: Türkiye’de Seçimler ve Siyaset*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- GOLOĞLU, Mahmut (2013), *Demokrasie Geçiş 1946-1950*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KABASAKAL, Mehmet (1991), *Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960*, İstanbul, Tekin Yayınevi.
- KARPAT, Kemal H. (2017), *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, Timaş Yayınları.
- KIŞLALI, Ahmet T. (2007), *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*, Ankara, İmge Kitabevi.
- MÜTERCİMLER, Erol (2008), *Fikrimizin Rehberi Gazi Mustafa Kemal*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- TÜŞİAD (2001). *Seçim Sistemi ve Siyasal Partiler Araştırması Ana Rapor*, Cilt II. İstanbul.
- UYAR, Hakkı (1999), “Tek Parti Döneminde Seçimler”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, 11, (64), ss. 21-31.
- YILMAZ, Ensar (2010), “1950 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri ve Siyasal Sonuçları”, *Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1, (2), ss. 31-45.

Sürelî Yayınlar

- Ulus, 14 Nisan 1950.
- Cumhuriyet, 20 Nisan 1950.
- Cumhuriyet, 25 Nisan 1950.
- Cumhuriyet, 9 Mayıs 1950.
- Cumhuriyet, 28 Mayıs 1950.
- Hürriyet, 23 Mayıs 1950.
- Milliyet, 23 Mayıs 1950.
- Ulus, 28 Mayıs 1950.
- Vatan, 9 Mayıs 1950.
- Zafer, 23 Mayıs 1950.

Arşiv Belgesi

- Demokrat Parti Programı, TBMM Kütüphanesi, 2008-563/1946
- TBMM, Tutanak Dergisi, D. 8, C. 1, B. 1, 05.08.1946, s. 2-4.

İnternet Erişim

- Yüksek Seçim Kurulu, E.T: 20.04.18 17.00.